

.....
наступления таких социальных рисков, как инвалидность и старость, временная нетрудоспособность, несчастные случаи на производстве, безработица.

Ключевые слова: безработица, застрахованные, инвалидность, наёмные работники, несчастные случаи, работодатели, социальное страхование, старость, временная нетрудоспособность.

Статтю подано до редколегії 19.12.2016 р.

УДК 94:379.8-054.77(477+430)»1945/...»

О.А. Подобєд

ДОЗВІЛЛЯ ПЕРЕМІЩЕНИХ УКРАЇНЦІВ ПОВОЄННОЇ НІМЕЧЧИНИ

З'ясовано, що українські переміщені особи повоєнної Німеччини брали активну участь у різних видах дозвілля. Проаналізовано види дозвілля, що побутували у середовищі українських переміщених осіб. Серед них національно-патріотичні свята, екскурсії та відпочинок на природі, концерти та виставки, участь у драмгуртках і студентських виставах, читання книг, відвідування кінотеатрів, гра на музичних інструментах, танці, доповіді на різні теми та літературні читання, дитячі ігри, літні відпочинкові дитячі табори, а також спорт.

Ключові слова: дозвілля, українські переміщені особи, Німеччина, екскурсії, кіно, театр, виставки, читання книг, дитячі ігри.

Дозвілля, тобто вільний від праці час, час відпочинку відіграє важливу роль у житті суспільства. Сучасний російський філософ Олена Золотухіна-Аболіна ввела до наукового обігу поняття «лакуна позаповсякдення», до якої зараховує пригоди, свято і віртуальний світ, що складається з гри, мистецтва та комп'ютерного світу [1, с. 52]. Мається на увазі лакуна, в яку можна втекти від буденності, повсякдення.

Перебування у таборах переміщених осіб, або як казав письменник Улас Самчук, «повільна зміна ґрунту буття» [2, с. 117], що супроводжувалася депресією, змушувала маленьких і дорослих переміщених українців шукати свої лакуни позаповсякдення й відповідно брати активну участь у різних видах дозвілля. Серед них можна виділити свята, пригоди, віртуальний світ мистецтва та гри, а також спорт. Головне провести час неординарно, не так, як щодня, відволіктися від буденності. Важливо надовго не залишатися на одинці з власними думками, частіше бути серед людей, отримати від них моральну підтримку і знайти розраду.

Проблема знайшла часткове висвітлення у працях Володимира Маруняка, Олекси Воропая, Андреа Чалупи. Основу джерельної бази становлять матеріали архівів, світлини, спогади учасників подій, зокрема Романа Волчука, Іванни Зельської, Дарії Любарської, Дмитра Нитченка, Євгена Побігущого-Рена, Анатолія Романюка, Уласа Самчука, Миколи Суховерського, а також листування.

Автор ставить за мету з'ясувати, якими були види дозвілля серед українських переміщених осіб повоєнної Німеччини.

Свято, як спосіб втечі від повсякдення справляє на людину великий позитивний вплив. Тому серед непростих буднів у переміщених українців були й святкові дні. Окрім релігійних, загальнонаціональних і сімейно-побутових свят, українські переміщені особи влаштовували чимало свят національно-патріотичного спрямування. До питання важливості вивчення історії у різні часи зверталосся багато вчених. Так, на думку римського історика I ст. Тита Лівія, «особливо корисний набуток від пізнання минулого у тому власне й полягає, що ти захоплено споглядаєш зразки всіх прикладів, покладені на ясну основу. Звідси ти можеш і для себе, і для своєї держави брати й те, що гідне наслідування, і те, чого мусиш уникати» [3, с. 20]. Тож національно-патріотичні свята відігравали велике значення у збереженні історичної пам'яті українського народу, мали непроминальне виховне значення, особливо молоді. Вони були присвячені видатним діячам української історії та культури, ювілеям історичних подій.

Свята, присвячені ювілеям від дня народження письменників відбувалися приблизно за одним сценарієм: літературознавці виступали з доповідями про життєвий і творчий шлях митця, сучасники ділилися спогадами про діяча, поети або пересічні таборяни декламували твори ювіляра або ж лунали твори в авторському виконанні. Виступаючих винагороджували оплесками та квітами. За схожим сценарієм у другій половині 1940-х рр. жіночі товариства організували у таборі ДіПі (від англ. displaced persons, DP – переміщені особи) у с. Райтерсайх, що неподалік Нюрбергу, свято, присвячене поетесі, драматургу та громадській діячці Лесі Українці [4, с. 19]. У 1946 р. у таборі м. Старий Ульм з успіхом відбувся творчий вечір Івана Багряного. Особливий інтерес у публіки викликали вірші зі збірки «Золотий бумеранг», поема «Гуляй-Поле» [5, с. 346],

сатири та пародії на злобу дня. Щороку у березні – квітні відбувалися Шевченківські свята. Зазвичай зали під час проведення таких заходів були переповнені.

У 1948 р. з ініціативи таборян Райтерсайху та за участі переміщених осіб із Ансбаху, Вайсенбургу, Ерлянгену, Фюрта та ін. було влаштовано відзначання 300-річчя початку Національно-визвольної революції українського народу. Свято відбулося з розмахом. Організатори викарбували металеву відзнаку, на якій було зображено погруддя Б. Хмельницького і містився напис: «300-ліття української національної революції» [4, с. 17]. Свято розпочалося зі Служби Божої на площі біля таборової церкви, виступав хор під диригуванням студента Гнатишина з Ерлянгену, далі промарширували понад 300 колишніх упівців. Згодом свято продовжилось у таборовій залі, де зі вступним словом виступив оунівець Ярослав Дзиндра; у виконанні таборового хору прозвучали українські історичні пісні та гімн ДіПі «Залишили тебе, Україно». Увечері у виконанні таборового драмгуртка відбулася прем'єра вистави «Богдан Хмельницький». Вистава стала можливою завдяки праці її автора Євгена Побігушого-Рена, режисера і виконавця головної ролі Андрія Козакевича та акторського складу, до якого увійшли Петро Гінчак, Роман Дебрицький, Богдан Дицьо, Любомир Клось, Анна Пальчук та ін.

Слід зазначити, що на заходах національно-патріотичного спрямування серед присутніх можна було побачити не лише пересічних таборян, а й провідних громадсько-політичних та військових діячів української еміграції. Окрім того, письменник Дмитро Нитченко звернув увагу на високий рівень культури поведінки присутніх: «немає диких вигуків, посвистів, розмов на задах, як це бувало у нас дома [в Україні – О.П.], та особливо коли б це зібрав отакий молодняк з сіл та міст» [6, арк. 112 зв].

Отож, відзначаючи національно-патріотичні свята, переміщені українці услід за сучасним французьким істориком Антуаном Про стверджували, що без знання історії «суспільство нездатне складати плани на майбутнє» [3, с. 26].

Дієвим шляхом втечі від повсякдення є мандрівки та екскурсії, відвідування яких зазвичай супроводжуються позитивними емоціями. Вирушаючи на екскурсію, переміщені українці тим самим переривали звичний спосіб життя. Відвідуючи різні місцевості, знайомлячись з історичними пам'ятками екскурсанти ніби здійснюють мандрівку крізь століття, мають можливість за один день відвідати не одну історичну епоху, приміряти на себе життєві долі історичних постатей, тим самим відволіктися від буденності.

Мешкаючи у Німеччині переміщені українці не гаючи часу знайомилися з природою, історією та культурою країни, що прийняла їх на тимчасове проживання, а когось і назавжди. Українці один за одним відкривали для себе мальовничі куточки Німеччини. Так, однією з найкрасивіших природних пам'яток країни можна назвати озеро Кенігсзее, що розташовується на кордоні з Австрією. «Своєрідна альпійська природа з настроєм чарівного, казкового надсвіту» [2, с. 240], – згадував У. Самчук, якому пощастило разом із дружиною Тетяною відвідати цю природну пам'ятку у 1947 р. Озеро вважалось найчистішим у Німеччині. На ньому розташовується півострів, на якому екскурсанти завітали до церкви Св. Бартоломео, закладеної у XII ст.

Німеччину по праву називають країною замків. Їх налічується понад 20 тисяч. Частина з них перетворилася на мальовничі руїни, водночас чимало зберегли свій архітектурний вигляд. З однією із таких замкових перлин вирішили познайомитися літературознавець Юрій Лаврінченко разом із письменником Уласом Самчуком. Наприкінці вересня 1947 р. друзі відвідали шикарний парк і замок Людвігсбург XVIII ст. [2, с. 250], що розташувалися в однойменному місті неподалік Штудгарту. Бароковий замок герцога Еберхарда Людвіга Вюртемберзького справив на екскурсантів неабияке враження.

Наступного 1948 р. Улас Самчук із дружиною та друзями відвідали замок XIII ст. у Гайдельберзі. Також в історичній частині міста екскурсанти завітали до Церкви Святого Духа – одного із найбільших храмів Гайдельбергу, який почали зводити наприкінці XIV ст. Приблизно у той самий час постав і університет, який вважається найдавнішим вишем Німеччини, що за висловом У. Самчука, «надає Гайдельбергові тон і світову репутацію» [2, с. 314]. Екскурсію вишем провів майбутній дипломат, а тоді студент Костянтин Варварів. Окрім того, фунікулером («линновим витягом» [2, с. 314]) піднялися на «Королівський трон», так дослівно перекладається з німецької пагорб Кенінгштуль, з якого відкриваються неймовірної краси красвиди. Тож екскурсанти збагатилися знаннями з історії та культури Німеччини, отримали позитивні емоції, що позитивно вплинуло на їхні подальші будні.

У теплі сонячні дні українські переміщені особи, особливо ті, які мали дітей, намагалися провести на природі: у лісі чи біля річки. Природа надавала можливість відпочити, відновити свої сили, подихати свіжим повітрям. Окрім цього, у лісі була можливість назбирати ягід (суниці, дикі агрус і малина) і подекуди грибів, а також квітів, а у річці наловити риби та поплавати. Полюбляли ходити на прогулянку до лісу подружжя Самчуків, які вважали такі заходи

боротьбою «з невидимою силою депресії» [2, с. 115, 117, 158]. Поетеса Ганна Черинь згадувала, як під час пікніку на природі їхня молода сім'я на березі річки насмажила свіжовиловленої риби, наварила картоплі та кави [7, с. 86] і, загалом, з користю провела час.

Мистецтво, яке представляє віртуальний світ лакуни позаповсякдення, передбачає пасивне сприйняття творів мистецтва. В основі їхнього сприйняття перебуває активна душевна та інтелектуальна робота з особистісного прочитання й інтерпретації творів мистецтва, їхньої інтеграції до внутрішнього світу особистості. Пересічні читач, глядач або слухач «прочитують» мистецький твір передовсім, оцінюючи його за шкалою «сподобалося – не сподобалося». Однак враження що виникло, накладає свій відбиток на повсякденне життя людини: переважання того чи іншого настрою, безсвідоме прийняття тих моделей поведінки, про які йшлося у творі мистецтва [1, с. 67-68] тощо.

Читаючи книгу, переглядаючи виставу чи кінострічку, розглядаючи картину, чи прослуховуючи симфонію людина потрапляє в інші часові виміри, в яких може набути новий для себе досвід і враження, розширити кругозір і відволіктися від щоденних проблем.

Один із різновидів позаповсякденного у повсякденному становлять концерти та виставки. Переміщені українці знаходили час і можливість поринути у світ мистецтва. Користувалися популярністю, як концерти класичної музики, так і народної, а також популярної. У липні 1946 р. у таборі Старого Ульму з концертом виступала знана оперна співачка Ганна Шерей. Глядачі згадували, що співачці особливо личив українській стрій, в якому вона була на сцені [5, с. 343]. Відвідували переміщені особи і концерти симфонічної музики. На один із них завітало подружжя Самчуків у серпні 1947 р. [2, с. 240] Концерт відбувався у костелі німецького курортного міста Бад Наугайм, що у Гессені. У виконанні симфонічного оркестру лунали твори Баха, а український хор під диригуванням М. Антоновича виконав ораторію «українського Моцарта» Дмитра Бортнянського.

У 1947 р. у м. Гайденау відбувся концерт балету і джазу. Глядачам запам'ятався виступ неперевершеної балерини Марини Березовської, доньки художника-графіка Георгія Нарбута. У роки Другої світової війни Марина Георгіївна разом із чоловіком скульптором Іваном (?) Березовським залишила радянську Україну і опинилася в Німеччині, де виступала з концертами та викладала хореографію, згодом виїхала до Австралії. Джазова частина концерту була представлена виступом «чорношкірого» Томмі Блека. Він привернув увагу публіки передусім тим, що насправді був «білим», якого вимазали сажею [7, с. 26]. Його виступ зацікавив і розвеселив публіку.

Один із різновидів дозвілля переміщених українців становило відвідування різноманітних мистецтвознавчих виставок, на яке було багате таборове життя. На них, зокрема експонувалися унікальні витвори українського народно-декоративного мистецтва. Так, на одній із виставок, що відбулася у травні 1947 р. в таборі переміщених осіб м. Диллінген була виставлена гаптована золотом сорочка, яка колись належала Мотрі Кочубеївні, доньці генерального судді Василя Кочубея. На іншій виставці народного мистецтва, що мала місце в м. Аугсбург у липні 1945 р. серед іншого були представлені рідкісні екземпляри жіночих сорочок доби козаччини, одна з яких за визначенням етнографа Олекси Воропая датувалася XVIII ст. [8, с. 329-330]. Подібні заходи відвідували не лише українці, а й представники інших національностей, які мали можливість познайомитися з багатю культурою та історією українського народу. Окрім українських, переміщені особи відвідували і німецькі виставки. Так, у березні 1946 р. у м. Вісбаден відбулася виставка німецького живопису. Полотна було зібрано з різних галерей, які у роки війни не вціліли [2, с. 70].

Відвідування театрів, передовсім українських, становило важливу складову дозвілля переміщених українців. Українські ДіПі відвідували вистави Ансамблю українських акторів під керівництвом Володимира Блавацького (Аугсбург, Регенсбург), Театральної студії очолюваної Йосипом Гірняком, а також Українського театру ім. І. Котляревського (Швайнфурт-Ашафенбург), театру «Розвага» (Новий Ульм), Театру Омеляна Урбанського (Мюнхен-Фрайман), Драматичного театру ім. М. Садовського (Фюссен) та ін.

Окрім того, подекуди переміщені українці відвідували і німецькі театри. Так, у відновленому після бомбардувань Принцреггентентеатрі (нім. Prinzregententheater), що у Мюнхені, діяла баварська опера. У ній, зокрема, можна було побачити оперу Ріхарда Вагнера «Валькірія». Загалом, як згадував сучасник подій Роман Волчук, «нові п'єси у відновлених театрах віддзеркалювали недавнє воєнне минуле Німеччини» [9, с. 102], зокрема, драма «Чотрив генерал» (нім. «Des Teufels General»). У свою чергу мандрівна камерна театральна трупа «Балаган» (нім. «Schaubude») представила в Аугсбурзі програму з піснями на вірші німецького письменника Еріха Кестнера «Лірична домашня аптечка» (нім. «Lyrische Hausapotheke»). У ній, за спогадами Романа Волчука, були «ностальгійні жанрові сценки «із давніх добрих часів» на теми залицяння й кохання у різних віках», з елегантною, легко

забарвленою іронією чуттєвістю. Заспокійливий настрій лагідних, добрих міжлюдських взаємин, нормального життя» [9, с. 102].

Осібне місце у житті переміщених українців посідали заходи, що мали назву Тиждень української культури. Вони відбувалися у 1948 р. у німецьких містах Регенсбург і Мюнхен із метою ознайомити іноземців з українською культурою. Найбільш масштабним виявився захід у Мюнхені. До його програми входили виставки образотворчого та народного мистецтва, вокально-музичні концерти, а також концерти хору «Україна», Капели бандуристів імені Шевченка, Національного хору Володимира Божика, виступ Балетної школи Валентини Переяславець та драматичні вистави Ансамблю українських акторів і Театральної студії [10, с. 205-206].

При таборах переміщених осіб діяли драмгуртки, у постановках яких брали участь таборяни. Протягом 1946–1947 рр. в американській окупаційній зоні Німеччини працювало 34, в англійській – 20, а у французькій – 1 драмгурток [10, с. 150]. У їхній роботі було задіяно понад 1 тис. переміщених українців. За вказаний період вони провели відповідно 1820, 461 та 9 вистав [10, с. 151]. Репертуар був актуальний для того часу і місця. Так, відбувалися вистави, у яких піднімали злободенні проблеми, що мали місце у середовищі ДіПі, наприклад, про шкідливий вплив на людину алкоголю. Окрім того, зверталися і до сторінок минулого та сучасного України, зокрема, про боротьбу УПА проти радянської влади. Актуальність згаданої постановки, на думку її автора та режисера оунівця Євгена Побігушого-Рена, полягала у просвітницькій місії: адже «все ще були серед українського громадянства «невірні Томи», що їх навіть прибуття упівських відділів з України не переконувало, що в Україні УПА воює довгі роки з большевиками» [4, с. 17, 19].

До репертуарів драмгуртків входили також інсценізації класичних творів, наприклад, «Гришниця» за Лесею Українкою.

Окрім дорослих театрів, подекуди у таборах переміщених осіб діяли і театри дитячі. Вони виконували кілька функцій. По-перше, діти мали вдало організоване дозвілля, яке сприяло вихованню духовних цінностей, а також розвитку їх як гармонійних і творчих особистостей. По-друге, профорієнтаційну, адже школярі могли спробувати власні сили у написанні текстів вистав, режисурі, а також повправлятися в акторській майстерності. У дитячих театрах ставилися вистави за творами дорослих авторів, або ж скетчі, написані старшокласниками. Усі ролі виконували діти шкільного віку, серед них слід згадати 12-річну Дарію Пестряк та старшокласника Розвіта Беляєва [4, с. 25]. Глядачами були мешканці таборів переміщених осіб, таборова зала завжди була переповнена.

Студентство теж не стояло осторонь аматорських театральних студій. В архіві Українського технічно-господарського інституту, що у повоєнні роки діяв у Німеччині, вдалося виявити сценарій актуальної на той час вистави «Гуртожиток» [11, арк. 10-11]. Це була гірка сатира на примусову репатріацію українців до СРСР. Репатріація порівнювалася із хворобою, що завершувалася самогубством потенційного репатріанта. Єдиними ліками, які могли б зцілити хворого був, на думку автора сценарію, афідавіт – запрошення на виїзд із Німеччини, наприклад, до США.

За згадуваню Оленою Золотухіною-Аболіною, одним із шляхів втечі від буденності є пригоди, що передбачають зіткнення із небезпекою та подолання перешкод. Своєрідним сурогатним способом переживання пригод є пригодницький жанр у літературі та кінематографі [1, с. 58]. Тож, щоб відволіктися від безрадісних буднів, переміщені українці час від часу відвідували кінотеатри, в афішах яких переважали американські стрічки. Частим кіноглядачем був письменник Улас Самчук, який відвідував кіно разом із дружиною Тетяною або друзями – дружиною Олега Ольжича (справжнє прізвище Кандиба) Катериною Кандибою-Білецькою, С. Нечаєм, мовознавцем Юрієм Шерехом [2, с. 70, 165, 188].

В одному з кінотеатрів м. Вісбаден у 1946 р. демонстрували «документальний» американський фільм про радянсько-німецьку війну. Як згадував Улас Самчук, який переглядав цю пропагандистську стрічку, автори намагалися показати «який то поганий Гітлер, а який добрий Сталін і що громадяни СРСР живуть, поживають і добра наживають, ходять до церкви, моляться, кадять, дзвонять, співають» [2, с. 70].

У м. Штутгарт у 1946 р. йшла американська стрічка «Золоті ворота». Її тематика була дещо близька переміщеним українцям, які прагнули реемігрувати за океан, адже у ній йшлося про те «як то не легко дістатися деяким людям до Америки» [2, с. 159].

Вирушаючи на Захід українці не мали можливість взяти з собою значну кількість книг, тому у перші повоєнні роки поки налагоджувалася робота видавництва відчували значний книжковий голод. Частковим виходом із ситуації, що склалася, було відкриття при таборах переміщених осіб бібліотек. Так, згідно даних історика Володимира Маруняка, протягом 1946 – 1947 рр. у таборах ДіПі в американській окупаційній зоні Німеччини діяло 44 бібліотеки, в англійській – 26, натомість у французькій зоні вони були відсутні [10, с. 150]. Окрім того, при деяких таборах

відкривали читальні. Разом із тим переміщені українці не жалкували коштів, яких часто не вистачало на найнеобхідніше, для придбання книг. Більше того, якщо ті чи інші твори були відсутні в одному місті, переміщені українці замовляли через своїх знайомих в іншому [7, с. 61, 68, 73], або й обмінювалися книгами та журналами. Загалом, протягом 1947 р. у 78-ми таборах американської та англійської окупаційних зон Німеччини було продано 146 тис. книг [10, с. 150].

Читацькі уподобання були різнобічними. До прикладу можемо проаналізувати книги, які за кілька повоєнних років прочитала поетеса Ганна Черінь. Серед них були твори українських та зарубіжних письменників, а також праці на історичну тематику. Зокрема, Ганна Черінь прочитала твори українських митців слова Андрія Малишка, Тодося Осьмачки та Уласа Самчука, а також російського поета Срібного віку Миколи Агнівцева, канадського письменника Ернеста Сеттон-Томпсона («Тварини-герої»), французького прозаїка Гюстава Флобера. Окрім того, опрацювала книги зі всесвітньої історії та історії України, а також тритомник спогадів державного діяча Володимира Винниченка «Відродження нації» [7, с. 61, 68-69, 73].

При таборах переміщених осіб їхні мешканці організували низку оркестрових колективів. Так, в американській окупаційній зоні Німеччини протягом 1946 – 1947 рр. діяло 15, а в англійській – 7 оркестрів, у яких було задіяно 205 і 62 учасники [10, с. 150]. Оркестрові колективи регулярно проводили концерти.

У свою чергу ті переміщені українці, які не вміли грати на музичних інструментах у вільний час мали можливість опанувати це мистецтво. Слід зазначити, що роздобути ноти у повоєнній Німеччині було не просто. Та й звідки у таборах переміщених осіб музичні інструменти? Виявляється, можна було звернутися, наприклад, до Міжнародної організації допомоги з проханням надати музичні інструменти [12, с. 28-29], включно з піаніно.

Поетеса Ганна Черінь, мешкаючи у таборі ДіПі у м. Гайденау, в одному з листів згадувала як у 1947 р. вчилася грати одразу на двох музичних інструментах: піаніно та акордеоні [7, с. 15]. На піаніно вона опановувала «Фантазію» всесвітньовідомого Вольфганга Амадея Моцарта, «Менует» польського композитора Ігнація Яна Падеревського, а також твори уродженця Донеччини Сергія Прокоф'єва [7, с. 32]. Таборянин на ім'я Яна Падеревського, а також твори уродженця Донеччини Сергія Прокоф'єва [7, с. 32]. Таборянин на ім'я Олексій Кейс вчився грати лише на піаніно. Уроки запам'яталися на все життя: щоразу, коли він помилявся, його вчителька, яка в цей час чистила картоплю, била учня по пальцях тупим кінцем ножа [12, с. 28].

Українська молодь у вільний від роботи або навчання час залюбки відвідувала танці, забави та бали. Під час таких заходів можна було відпочити, отримати певну емоційну розрядку, поспілкуватися, а також завести знайомства. Як влучно підмітив завсідник танцювальних вечорів тодішній студент Анатолій Романюк, «танці – то був найкращий спосіб полювання на дівчат» [13, с. 163]. Українські переміщені особи брали участь у танцях, які організувала як українська, так і німецька громади. Подекуди потрапити на бал, що проводився з ініціативи певних організацій, можна було лише маючи запрошення. Однак, як згадував Анатолій Романюк, можна було пробратися до зали крадькома через заднє вікно [13, с. 163]. Щоправда, іноді таких «зайців» ловили і виганяли.

Регулярно переміщені особи збиралися у таборних залах, щоб послухати доповіді науковців, освітян чи митців на різноманітні теми. Протягом 1946 – 1947 рр. в американській окупаційній зоні Німеччини відбулося 2044, в англійській – 560, у французькій – 38 доповідей [10, с. 151]. Наприклад, громадський діяч Є. Побігущий-Рен у своїх доповідях порушував проблеми виховання підростаючого покоління, а також акцентував увагу таборян на великій відповідальності та важливому значенні української еміграції, що по завершенні Другої світової війни опинилися в Європі. Свої доповіді він завершував словами Клявзевіча: «Час є ваш, а яким він буде – залежить від вас» [4, с. 19].

У 1946 р. в таборі ДіПі м. Старий Ульм літературознавець Григорій Костюк прочитав доповідь про життєвий шлях і творчість свого друга письменника Івана Багряного [5, с. 346].

Відбувалися у таборах переміщених осіб і літературні читання. Так, у липні 1946 р. власні вірші, поеми й переклади в одному з театрів Німеччини прочитав Олекс Веретченко. Того ж року у залі табору ДіПі Улас Самчук читав уривки зі свого нового роману «Ост» [5, с. 346].

На дитячих іграх як одному із вимірів віртуального світу лакуни позаповсякдення залишила відбиток повоєнна епоха. Як відомо, рольові ігри здебільшого відтворюють повсякденне життя. Зокрема, «гра у війну», що була у розглядуваний період популярною хлопчачою грою [12, с. 29], передбачала ту ж мету і стилізовано відтворювала ті ж дії, які здійснювали дорослі. У грі задається зміст ігрових предметів – іграшок, що замінюють реальні речі. У якості іграшки можуть бути камінці чи гілочки. Під час гри вони можуть виконувати роль гранати чи гвинтівки. Наприклад, «оголошення війни» відбувалося шляхом кидання однією командою каміння у представників іншої. Подекуди «воєнні дії» набували широкого розмаху, у наслідок чого «військові» підпалювали ліс. Одного разу для гасіння пожежі були задіяні представники англійської військової адміністрації.

Траплялися ігри пригодницько-детективного характеру, у яких брали участь і хлопці, і дівчата. Деякі з них мали в основі не вигадану, а реальну ситуацію. Так, у лісі неподалік одного з таборів ДіПі зраджений чоловік позбавив життя свою дружину. Після того дітлахи бігали по лісу, щоб знайти криваві сліди на снігу [12, с. 30].

У теплу пору року у таборах переміщених осіб, що розташовувалися неподалік від річок, облаштовували місця для купання дітей. Малеча, особливо, дошкільного віку, радо відвідувала вистави у лялькових театрах. Маленькі ДіПі мали можливість навчатися у дитячих балетних студіях, що діяли в містах Інгольштадт, Ганновер і Мюнхен-Фрайман [10 с. 149].

Батьки або хрещені, якщо траплялася така можливість, водили дітей кататися на каруселях. Така розвага асоціювалася у дітлахів зі святом і викликала захоплення [2, с. 333]. Взимку, якщо вдавалося десь роздобути санчата, дітлахи каталися з гірок або дорослі їх возили по снігу, ліпили різноманітні фігури зі снігу [5, с. 361], зокрема і снігових баб.

Діти під керівництвом батьків з метою тренування пам'яті і розвитку творчих здібностей вчили вірші напам'ять. Опанувавши певний текст надалі ставали у центрі уваги: скрізь, де не з'являлися, їх просили продекламувати вивчене. Так, 2,5-річна донька письменника Дмитра Нитченка Галя, мешкаючи у таборах ДіПі, вивчила напам'ять байку Л. Глібова «Вовк та ягня» [5, с. 361], з якою з успіхом вступала перед знайомими батьків.

На дитячі розваги були щедрі і літні відпочинкові дитячі табори. Вони постали у повоєнній Німеччині для дітей переміщених осіб за фінансового сприяння організації ІМКА – ІВКА (англ. YMCA, Young Men's Christian Association – Християнський союз молодих чоловіків, YWCA, Young Women's Christian Association – Християнський союз молодих жінок). Табори діяли протягом літніх канікул, тобто у липні – серпні. Заїзди дітлахів відбувалися щодвотижні.

Відпочинковий дитячий табір, наприклад, у Мосгамі розташовувався на природі – у баварському лісі. Він був добре облаштований. На галявині, як згадувала медсестра табору Іванна Зельська, по колу розташовувалися шатра дітей, окремо стояли шатра, у яких знаходилися кухня та їдальня, трохи далі – шатра для кухарського персоналу, лікаря та медсестри [14, с. 94-95]. Забезпечували побут дітей комендант табору, вихователі, лікар, медсестра, кухар із помічниками, а також постачальник продуктів харчування.

У відпочинкових таборах діти дихали свіжим повітрям, грали у рухливі ігри, вечори проводили біля вогнища, де розігрували скетчі на теми зі щоденного життя, співали пісень. Інколи дітлахи завершували вечір такими віршованими рядками: «О сапляй*, чоколяди ти нам дай» [14, с. 95], – згадувала Іванна Зельська. Після такого хорového закликів малі бешкетники отримували перед сном шоколад, солодощі або овочі. Щонеділі у відпочинковому таборі відбувалася Служба Божа, що провадив священник, який спеціально з цією метою приїздив до дітлахів.

Корисним для здоров'я різновидом дозвілля був спорт. Спортивні змагання, передовсім, один із найпопулярніших у світі видів спорту – футбол користувалися повагою серед переміщених українців. Деякі табори переміщених осіб мали свої футбольні команди, які змагалися один з одним.

Чому футбольні змагання користувалися популярністю серед переміщених українців? По-перше, вони виконували іміджеву функцію, адже, змагаючись з командами інших народів, українські футбольні команди мали можливість гідно заявити про себе та про Україну загалом. По-друге, футбольні змагання за умов постійної загрози примусової репатріації до СРСР, невлаштованості побуту і примарності майбутнього були для українців своєрідним антидепресантом. «Футбольні змагання давали можливість до чогось готуватися, про щось говорити, на щось чекати» [15, с. 108], – зазначав член ОУН (М) футболіст Микола Суховерський. Повболівати за українські команди приходили не лише пересічні переміщені особи, а й представники творчої й наукової інтелігенції, а також політичні діячі. Так, у 1946 р. на футбольних матчах у Новому Ульмі вболівали письменники Іван Багряний та Улас Самчук, громадсько-політичні діячі Кирило Дацько та Семен Підгайний [16, с. 58].

Мала місце у житті переміщених осіб, переважно чоловіків, і риболовля. До заняттям рибальством українців спонукали невтішні економічні реалії повоєнної Німеччини. Актриса Дарія Любарська згадувала, як її чоловік рибалив на «буйній воді», таку назву кельти дали річці Неккар [17, с. 242]. Потім, посоливши рибу, сушив її, отримуючи таким чином тараню. Окрім того, згаданий вид діяльності можна зарахувати і до різновидів дозвілля, оскільки, перебуваючи на природі, рибалки могли відпочити та побути на самоті зі своїми думками.

Схожі мотиви спонукали жінок братися у вільні хвилини до рукоділля, зокрема, вишивання. Орнаменти могли добирати самостійно, по пам'яті, або ж користувалися спеціальними альбомами, в яких публікувалися зразки вишивок [7, с. 50].

* Сапляй – прізвисько постачальника продуктів харчування у відпочинковому дитячому таборі у Мосгамі.

Таким чином, переміщені українці брали активну участь у різних видах дозвілля. Серед них слід назвати національно-патріотичні свята, екскурсії та відпочинок на природі, концерти та виставки, участь у драмгуртках і студвиставах, читання книг, відвідування кінотеатрів, гра на музичних інструментах, танці, доповіді на різні теми та літературні читання, дитячі ігри, літні відпочинкові дитячі табори, а також спорт, риболовля та рукоділля.

Перспективами подальших досліджень є з'ясування особливостей відзначання українськими переміщеними особами релігійних і сімейно-побутових свят у повоєнній Німеччині.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Золотухина-Аболина Е. В. Повседневность: философские загадки / Е. В. Золотухина-Аболина. – Киев: Ника-Центр, 2006. – 256 с.
2. Самчук У. Плянета Ді-Пі. Нотатки й листи / Улас Самчук. – Вінніпег (Канада): Накладом Товариства «Волинь», 1979. – 355 с.
3. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – Київ: Критика, 2007. – 375 с.
4. Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів / Євген Побігущий-Рен: [у 2 т.]. – Мюнхен; Лондон: Українська видавнича спілка, 1985. – Т. 2. – 1985. – 302 с.
5. Нитченко Д. Від Зінькова до Мельборну. Із хроніки мого життя / Дм. Нитченко. – Мельбурн; Австралія: В-во «Байда», 1990. – 407 с.
6. Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України, ф. 1346, оп. 1, спр. 14.
7. Черінь Г. Листи до Лицаря. 1946 – 1949 / Ганна Черінь. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 103 с.
8. Воропай О. Звичаї нашого народу / Олекса Воропай: [у 2 т.]. – Т. 2. – Київ: Оберіг, 1991. – Т. 1. – 1991. – 447 с.
9. Волчук Р. Спомини з повоєнної Австрії та Німеччини / Роман Волчук. – Київ: Критика, 2004. – 144 с.
10. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні / Володимир Маруняк: [у 2 т.]. – Мюнхен: Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985 – . – Т. 1: Роки 1945 – 1951. – 1985. – 432 с.
11. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», ф. 11, оп. 1, спр. 307.
12. Чалупа А. Орвелл і біженці: Невідома історія «Колгоспу тварин» / Андреа Чалупа. – Київ: Видавництво Жупанського, 2015. – 95 с.
13. Романюк А. Хроніка одного життя: спомини і роздуми / Анатолій Романюк. – Львів: Видавництво «Мс», 2006. – 508 с.
14. Зельська І. Відгомін: спогади / Іванна Зельська. – Торонто: Новий шлях, 1989. – 139 с.
15. Суховерський М. Мої спогади / Микола Суховерський. – Київ: Смолоскип, 1997. – 320 с.
16. Подобєд О. Іван Багряний: громадсько-політична та культуротворча діяльність / Олена Подобєд. – Київ: Ніка-Центр, 2014. – 248 с. + 24 с. кольор. іл. + 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).
17. Гайдабура В. Театр, розвіяний по світу. Феномен сцени повоєнної української діаспори (Німеччина, Австрія, Франція, США, Канада, Австралія) / Валерій Гайдабура. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. – 324 с.

Podobied O. Leisure Activities of Displaced Ukrainians in Post War Germany

The article clarifies that displaced Ukrainians in postwar Germany were actively involved in various kinds of leisure activities and analyzes the leisure types that were used by the displaced Ukrainian people, namely national-patriotic holidays, excursions and outdoor recreation, concerts and exhibitions, drama clubs and student performances, reading books, going to the cinema, playing musical instruments, dancing, lectures on various topics and readings, children's games, summer tourist children's camps, sports.

Keywords: leisure, displaced Ukrainian people, Germany, excursions, cinema, theater, exhibitions, reading books, children's games.

Подобед Е.А. Досуг перемещенных украинцев послевоенной Германии

Выяснено, что украинские перемещенные лица послевоенной Германии принимали активное участие в различных видах досуга. Проанализированы виды досуга, которые бытовали в среде украинских перемещенных лиц. Среди них национально-патриотические праздники, экскурсии и отдых на природе, концерты и выставки, участие в драмкружке и студенческих спектаклях, чтение книг, посещение кинотеатров, игра на музыкальных инструментах, танцы, доклады на различные темы и литературные чтения, детские игры, летние туристические детские лагеря, а также спорт.

Ключевые слова: досуг, украинские перемещенные лица, Германия, экскурсии, кино, театр, выставки, чтения книг, детские игры.

Статтю подано до редколегії 4.12.2017 р.

УДК: 94(477) «1947/1950»«:314.743

Г.О. Щигельська

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ ТА ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В КОНТЕКСТІ ІМІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ (1947 – 1950 РР.)

У статті розглянуто причини, кількісну динаміку та характер міграційних переміщень українців після Другої світової війни. Визначаються особливості процесу переселення українських біженців та переміщених осіб до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Розкрито специфіку їх розселення та інтеграції у рамках реалізації імміграційної політики британського уряду, яка, з одного боку, сприяла захисту національних інтересів, а з іншого, не порушувала загальноновизнаних прав людини, зокрема, права біженців на притулок. Висвітлюються умови проживання та працевлаштування українських іммігрантів.

Ключові слова: міграція, українські біженці, переміщені особи, Сполучене Королівство, імміграційна політика.

У сучасному світі міграція стала невід'ємною частиною глобального розвитку. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) за останні роки спостерігається рекордно зростаюча кількість біженців та переміщених осіб. Протягом 2015 р. 65,3 млн осіб у світі були вимушені змінити своє місце проживання внаслідок політичних переслідувань, збройних конфліктів та порушень прав людини, що на 5,8 млн більше, ніж у 2014 р. (59,5 млн). Близько 34 тис. осіб щодня та 24 особи щохвилини залишають місце проживання й змушені шукати притулку [1]. Розширення масштабів, урізноманітнення складу, напрямків, характеру міграційних переміщень посилили їх вплив на економічні, соціально-політичні та етнокультурні процеси, перетворили міжнародну міграцію на предмет великої політики. На національному, регіональному, глобальному рівнях відбуваються активні пошуки шляхів регулювання цієї сфери.

Розуміння масштабності, а також зростаючої стурбованості міжнародної спільноти, викликані наслідками міграцій, зумовлюють необхідність вироблення державами єдиних підходів щодо їх розв'язання, які, з одного боку, сприяли б захисту національних інтересів, а з іншого, не порушували б загальноновизнаних прав людини, зокрема, права біженців на притулок.

У цьому контексті особливого значення набуває вивчення досвіду, як міжнародного, так і окремих держав, у вирішенні питань, пов'язаних з українськими біженцями і переміщеними особами після Другої світової війни. Зокрема, на нашу думку, неабиякий науковий інтерес становить дослідження імміграційної політики Великої Британії, оскільки саме ця країна першою відкрила свої кордони для біженців та переміщених осіб з таборів Австрії та Німеччини. Кількість українських біженців до Великої Британії з липня 1947 р. по червень 1951 р. за різними даними оцінюється від 15 до 27 тис. осіб. Проте, доводиться констатувати, що означена проблема все ще залишається недостатньо вивченою.

В українській історіографії перші відомості про імміграцію українців у Великій Британії з'явилися на початку 90-х років ХХ ст. в основному на сторінках періодичної преси та довідкових видань. Вони давали загальне уявлення про певні аспекти проблеми. У результаті дослідження нових архівних документів, зарубіжних джерел і літератури, які стали доступні дослідникам, з'явилося ряд статей, в яких автори здійснювали спроби розкрити причини, джерела, характер третьої хвилі еміграції та проблему репатріації до СРСР. Вагомим вкладом у вирішенні цих питань є дослідження Ю. Макара та С. Рудика [2].

Важливою для нашого дослідження є ґрунтовна праця А. Боляновського «Дивізія «Галичина». Історія» [3], що базується на детальному аналізі історичних документів та об'єктивному висвітленні подій, що до недавнього часу зазнавали значних викривлень. Безпосередньо теми нашого дослідження торкається параграф другий IV розділу книги «Переведення до Англії і звільнення. Участь колишніх вояків дивізії в українському суспільному житті на еміграції» [3, с. 376-389].

Певний інтерес становлять праці російських науковців В.І. Козлова «Іммігранти та етнорасові проблеми в Британії» [4] та К.К. Шмідта «До питання про ґенезу імміграційної політики Великої Британії» [5], з яких можна почерпнути дані про особливості імміграційної політики британського уряду після Другої світової війни.